

МУЗИЧНА ОСВІТА ЯК ЧИННИК ЛЮДИНОМІРНИХ СЕНСІВ РОЗВИТКУ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ЗНАЧУЩОСТІ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Анатолій Мартинюк

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

Визначено світоглядні та соціальні складники методології музичного виховання. Обґрунтовано концептуальні засади сучасної музичної педагогіки як соціокультурного чинника збереження людиномірних сенсів розвитку музичного мистецтва та виховання гармонійно розвиненої особистості в контексті актуальних проблем гуманітарної освіти. Розглянуто основні теоретичні ідеї та педагогічно-практичні вимоги до організації музичного навчально-виховного процесу, що ґрунтуються на доступності музичного навчання й виховання для кожного, незалежно від статі, національності та віросповідання; рівності умов для кожної людини з метою повної реалізації її музичних здібностей, всебічного розвитку; на пріоритетності в музичній освіті загальнолюдських духовних цінностей і зв'язку з національною та світовою художньою культурою.

Мартинюк Анатолий. Музыкальное образование как фактор человекомерных смыслов развития и социальной значимости музыкального искусства

Определены мировоззренческие и социальные составляющие методологии музыкального воспитания и концептуальные основы современной музыкальной педагогики как социокультурного фактора сохранения человекомерных смыслов развития музыкального искусства и воспитания гармонически развитой личности в контексте актуальных проблем гуманитарного образования. Рассмотрены основные теоретические идеи и педагогически-практические требования к организации музыкального учебно-воспитательного процесса, которые базируются на доступности музыкального обучения и воспитания для всех, независимо от пола, национальности и вероисповедания, на равенстве условий для каждого человека с целью полной реализации его музыкальных способностей, всестороннего развития, на приоритетности в музыкальном образовании общечеловеческих духовных ценностей и связи с национальной и мировой художественной культурой.

Martynuk Anatoly. Musical education as a factor of human dimensional sense of development and social significance of the art of music

The research is devoted to the analysis of ideological and social components of methodology in musical education. The author gives grounds for the conceptual basics of modern musical pedagogy as a socio-cultural factor of preservation of the human dimensional senses of the modern musical art development, and the upbringing of a harmonious person within the context of contemporary issues in the liberal arts education. Main theoretical ideas and practical pedagogical demands for the organization of the musical educational process are connected with a chance for everybody to get musical education despite their gender, nationality and religion with equal conditions for everybody in order to develop his or her musical abilities and all-round development, with priority of intellectual values common to all mankind in musical education, connection with national and world culture.

Ключові слова:

музична культура, музичне виховання, соціокультурні чинники освіти, соціальна значущість музичного мистецтва.

музыкальная культура, музыкальное воспитание, социокультурные факторы образования, социальная значимость музыкального искусства.

musical culture, musical education, socio-cultural factors of education, social significance of the art of music.

В умовах соціокультурних суспільних зрушень і глобалізаційних викликів постає нагальна потреба методологічно-культурного посилення концептів мистецької освіти на засадах спадкоємності та вироблення її нових модифікованих форм, здатних органічно впливати на нову соціокультурну конфігурацію. Як переконаємося, на сучасному етапі розвитку суспільства актуальності набуває проблема морального виховання особистості, що зумовлено процесами дегуманізації суспільних відносин, девальвації та релятивізації моральних цінностей, втратою виховних ідеалів. Саме тому важливим для педагогів є пошук ефективних форм, методів і засобів уникнення значної девальвації найважливіших традиційних культурних цінностей людської цивілізації. У цьому контексті система музично-педагогічної освіти покликана на різних рівнях освітянського процесу розв'язати проблеми репрезентації загальної лінії музично-культурної історії на концептуальних засадах сучасної музичної педагогіки – соціокультурного чинника збереження людиномірних сенсів розвитку музичного мистецтва.

Проблема духовного відродження України та ролі мистецько орієнтованої освіти як функціона-

льного складника розвитку культури сьогодні досить чітко окреслюється в теоретичних наукових напрацюваннях М. Поповича, В. Шинкарука, Є. Шудрі, В. Шульгіної, Р. Шульги та ін. Гносеологічні аспекти розвитку людини, що навчається, знайшли відображення у працях А. Бичко, І. Бичка, Л. Горбунова, Л. Губерського, А. Конверського, В. Муляра, В. Огнев'юка, М. Романенка та ін. Особливого значення для осмислення проблеми набувають сучасні дослідження в галузі вітчизняного мистецтвознавства та мистецької педагогіки (А. Баканурський, Л. Масол, С. Ничкало, Г. Падалка, Т. Рейзенкінд, О. Рудницька, О. Семашко, О. Щолокова та ін.). Розробки концептуальних засад музично-педагогічного процесу містяться в працях ряду вчених-музикознавців та істориків музики (Б. Асаф'єв, І. Барсова, В. Валькова, Н. Герасимова-Персидська, М. Друскін, О. Зінкевич, В. Конен, В. Мартинов, В. Медушевський, Г. Орлов, О. Орлова, М. Сапонов, В. Фомін, Т. Чередніченко та ін.). Останнім часом значний інтерес істориків музики викликають проблемні напрями, пов'язані з історично-антропологічним її висвітленням у різних аспектах, проте досі у

вітчизняному музикознавстві й музично-педагогічній науці немає дослідження, в якому світоглядно-соціальний складник і музично-педагогічна методологія розглядалися б як системна цілісність у контексті сучасної гуманітаристики.

Метою нашої роботи є аналіз концептуальних засад сучасної музичної педагогіки як соціокультурного чинника збереження людиномірних сенсів розвитку музичного мистецтва й виховання гармонійно розвиненої особистості.

Музична культура – специфічна царина мистецько-художнього світосприйняття. Основні її завдання полягають у передачі від покоління до покоління всієї сукупності музичного досвіду – специфічних знань і навичок, що забезпечують слухання, виконання і складання музичних творів, формують музичні здібності, ціннісні орієнтації. До її завдань входить також формування в музикантів розуміння функцій мистецтва, його місця в суспільному житті й у культурі загалом. Саме тому поняття музичної культури розглядається у двох аспектах. З одного боку, це практична діяльність із музичного навчання й виховання, а з іншого – це музично-педагогічна практика, що вивчає цей вид діяльності, узагальнюючи й осмислюючи історичний досвід. Отже, музично-педагогічна діяльність являє собою органічну єдність навчання й виховання [5].

Разом із тим, музично-педагогічну діяльність можна вважати своєрідним видом мистецтва, що потребує від учителя не тільки глибоких знань, а й яскравої індивідуальності, проявів творчої інтуїції та психологічного чуття. Це необхідно і для осягнення змісту музичного твору, і для творчих контактів з учнями, які можуть здійснюватися лише за умови особистісної емпатії, спільного художнього переживання. Значення окреслених моментів для музичної педагогіки особливо велике, оскільки вони збігаються з конститутивними ознаками музичної обдарованості, що має, як відомо, комунікативну природу.

Загалом музична культура може розглядатися як складник естетичного виховання. Тому актуальним нам видається опрацювання загальних основ музичної педагогіки щодо всіх форм професійної музичної освіти, а також стосовно загальноестетичного виховання молоді. Якщо ж звернутися до внутрішньої будови музично-педагогічного процесу, то в ньому потрібно виділити три взаємопов'язані компоненти: формування особистості музиканта, його художньо-естетичне та професійно-технічне виховання. У центрі цієї тріади – музичне виховання, однак сучасне музичне виховання передбачає формування творчо активного музиканта, який у діяльності спирається на різноманітні явища музичного та інших видів мистецтва, здатного охопити широке

коло культурних цінностей, оскільки музично-художнє мислення охоплює духовні й моральні начала, а отже, набуває за відповідних умов громадського значення.

Вивчаючи історію музичної культури, необхідно насамперед звернути увагу на її найтісніший зв'язок із розвитком мистецтва, культури, суспільства загалом [1], хоча музична культура має особливу логіку, постійно накопичує досвід, зберігає й розвиває мистецькі та педагогічні традиції. Зазвичай між різними історичними етапами музично-педагогічної практики встановлюються й зберігаються відносини наступності, прийоми й методи музичної педагогіки стають історичним надбанням і живуть як явища культури. Вступаючи у взаємодію з новими явищами музичної дійсності, вони випробовуються ними, зберігають дієвість, якщо відповідають новим культурно-історичним умовам, або відмирають, якщо суперечать їм. Цим, зокрема, визначається боротьба різних тенденцій в музичній культурі.

Саме тому музично-педагогічний процес певного історичного періоду, його зміст і форми являють собою органічну єдність, зумовлену впливом зовнішніх щодо нього чинників (відповідь на запити музичної культури) та іманентних законів розвитку музичної педагогіки, а історичні форми музичної культури визначаються ступенем її розвитку, типом, характером музичної активності членів того чи того суспільства [8]. Вони залежать також від культури суспільства загалом, від ладу життя, від організації праці та побуту, від змісту духовного життя суспільства. На музичну педагогіку впливають організація суспільного життя, соціальні відносини, ступінь її виокремлення (або невіддільності) з іншими формами педагогічної діяльності. Ми маємо на увазі можливість навчання музики й у специфічних умовах школи, й у процесі спільного музикування, наприклад, у музичних виконавчих колективах.

Важливим чинником навчання музики є те, що відображення дійсності в ній відбувається не «у формі життя», а у специфічній художній формі. Зміст музики зводиться насамперед до оцінки дійсності, до вираження внутрішнього світу людини, її світовідчуття. Причому оцінка ця дається переважно у формі художніх емоцій [4]. У тій же площині відбувається вплив музики на слухача: вона наповнює його емоціями, культивує його духовно-емоційний світ, роблячи його більш багатим і витонченим. Властиві музиці форми перетворення реальності вирізняються особливою «радикальністю». Вона створює особливу чуттєву реальність, принципово нову звукову предметність, сприйняття й оцінка якої викликає відповідні реакції людини.

Щоб це стало можливим, у процесі суспільної музичної практики виробилася специфічна

музична потреба, музичний смак, що дає змогу емоційно переживати музику й давати естетичну оцінку звучанню, однак при цьому слід пам'ятати про співвідношення між світом музики, емоціями, що він породжує, і життєвою реальністю, а також іншими формами художньої діяльності. Усі вони є специфічними за своїми зовнішніми проявами й художнім змістом, але мають дещо спільне, оскільки породжені людським мисленням і відбивають природні закономірності та суспільну практику. Таке розуміння музики стосовно реальності знімає необхідність тлумачити музику як щось позбавлене життєвого змісту, як «чисте творіння духу», як щось «не від світу цього» [3, с. 70]. Ще у XVIII ст. французькі дослідники писали, що музика є «щось більше, ніж точне наслідування природи» (Мореллі) [7, с. 195] і належить до тих мистецтв, «у яких немає моделей» (К. Гельвецій) [7, с. 197].

Світоглядно-ціннісні начала музики як засобу виховання особистості знайшли втілення в подальшому розвитку музичної педагогіки, зокрема в різних методиках. Серед них привертають увагу методична система Еміля Жак-Далькроза (1865–1950), відповідно до якої основу музичного навчання як засобу формування особистості становить поєднання трьох складників: музики, слова та руху; методична система Карла Орфа (1895–1952), викладена ним у відомому методичному посібнику «Шульверк» («Schulwerk»), назва якого походить від двох німецьких слів – навчати та діяти (в основу цієї системи покладено принцип елементарного музикування з використанням різних видів музично-сценічної діяльності, що є основним методичним засобом реалізації музично-педагогічної системи митця); методична система Золтана Кодая (1882–1967), що ґрунтується на застосуванні хорового співу як головного виду діяльності в музичному вихованні. До найвідоміших у цьому контексті музично-педагогічних методик належить система Марії Монтессорі (1870–1952) – система масового дошкільного музичного виховання, що спирається на сенситивні періоди розвитку дитини, коли процес музичного виховання дошкільника поділяється на три етапи: перший – розвиток уваги до звуків, що оточують дитину; другий – виявлення та закріплення метроритмічного сприйняття музики; третій – формування мелодичного та гармонічного слуху. Світоглядно-естетичної гармонії вихованців прагнули автори відомих методичних систем Борис Тричков (система «Східці», в основі якої – концепція «свідомого нотного співу»: досягнення музичної координації між слухом і голосом, розвиток тонального чуття, відчуття ритму, любові до музики та бажання співати) та Дмитро Кабалевський (програма «Музика» для загальноосвітніх шкіл, у

якій заняття з музики були підпорядковані основним морально-естетичним принципам) [9].

Отже, можемо констатувати, що музична освіта – це процес і результат засвоєння музичних знань, умінь і навичок, що свідчить про відповідний рівень опанування музичними явищами в аналітично-теоретичному або практично-виконавському аспектах, що функціонує в діалектичній взаємодії інституцій набуття, накопичення музичного досвіду суспільства з процесами передачі та засвоєння цього досвіду майбутніми музичними фахівцями, регулюється відповідними законодавчими актами держави, які визначають її зміст та основні принципи [6, с. 2–5]. Саме тому викладене вище дає підстави твердити, що музиканти-педагоги, які живуть і працюють у конкретному інформаційно-педагогічному середовищі й самі пройшли практичну школу педагогіки, не можуть залишатися осторонь процесів, що відбуваються в інших її галузях.

Способи виховання та формування музиканта визначаються також загальним духом культури, основними характеристиками суспільного життя. У музично-педагогічну сферу переноситься насамперед загальний дух відносин учитель-учень, властивий певному часові, тому чи тому культурному середовищу, в ній реалізуються в різних формах навчання методи, що трансформуються відповідно до специфіки музичного навчання. Настанова на самостійне розв'язання проблем знаходить відображення в музичній педагогіці, хоча на музично-педагогічний процес впливають і педагогічна практика інших галузей освіти, і педагогічна теорія, що узагальнює практику й формує наукові положення, які не тільки відображають реальний педагогічний процес, а й здатні певним чином спрямувати педагогічну практику. Власне, так музична культура, «вписуючись» у соціально-педагогічний контекст, може спиратися на глибокі традиції творчості, а разом з цим – на музичну педагогіку, де практичний раціоналізм поєднується з виробленою зусиллями багатьох поколінь культурною почуттів [2].

Отже, розуміння принципів загальнолюдського виміру музичної педагогіки в епоху, коли в суспільстві утверджуються гуманістичні принципи, а музична освіта насичується живим людським змістом, духом оновлення й творчості, довірою до учня як людської особистості, полягає в тому, що музична педагогіка не може стояти поза загальною культурою людини, над її культурою: вона формується разом із нею, хоча вирішальний вплив чинить усе-таки культура музична, попри всю значущість для музичної педагогіки загальних, позамузичних факторів. Закономірності розвитку музичної освіти залежать від об'єктивних причин, що характеризують істотний зв'язок між суспільними та музичними явищами

чи процесами, без яких неможливе ефективно музичне навчання й виховання. До них належать: відповідність змісту музичного навчання й виховання рівню розвитку музичної культури сучасного суспільства; залежність процесу музичного навчання й виховання від економічних умов забезпечення розвитку національної музичної галузі; орієнтованість змісту музичного навчання й виховання на національну музичну традицію. На вказаних чинниках ґрунтуються основні теоретичні ідеї та педагогічно-практичні вимоги організації

музичного навчально-виховного процесу: доступність музичного навчання й виховання для кожного, незалежно від статі, національності та віросповідання; рівність умов для кожної людини з метою повної реалізації її музичних здібностей, всебічного розвитку; гуманізм, пріоритетність у музичній освіті загальнолюдських духовних цінностей, зв'язок із національною та світовою художньою культурою, взаємозв'язок із досвідом музичної освіти інших країн.

Список використаних джерел

1. Асафьев Б. Музыкальная форма как процесс / Б. Асафьев. — М. : Музыка, 1971. — 376 с.
2. Барт Р. Избранные работы : Семиотика. Поэтика / Р. Барт ; пер. с фр. ; сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. — М. : Прогресс : Универс : Рея, 1994. — 615 с.
3. Ганслик Э. О. О музыкально-прекрасном. Опыт проверки музыкальной эстетики / Э. О. Ганслик. — М. : П. Юргенсон, 1895. — 181 с.
4. Гегель Г. Ф. Сочинения / Г. Ф. Гегель. Сочинения. Том XIV. Лекции по эстетике. Книга третья. — М. : Изд-во социально-экономической литературы, 1958. — 440 с.
5. Лутай В. С. Філософія сучасної освіти / В. С. Лутай. — К. : Центр «Магістр-S» Творчої спілки, 1996. — 256 с.
6. Масол Л. Концепція загальної мистецької освіти / Л. Масол // Мистецтво та освіта. — 2004. — № 1. — С. 2—5.
7. Маркус С. История музыкальной эстетики : в 2-х т / С. Маркус. — Том I. — М. : Музгиз, 1959. — 416 с.
8. Раппопорт С. Природа искусства и специфика музыки / С. Раппопорт // Эстетические очерки. Избранное / Моск. гос. конс. им. П. И. Чайковского. — М. : Музыка, 1980. — С. 63—102.
9. Ростовський О. Я. Лекції з історії західноєвропейської музичної педагогіки : навч. посібн. / О. Я. Ростовський. — Ніжин : Вид-во НДПУ ім. М. Гоголя, 2003. — 193 с.

References

1. Asafiev, B. (1971). *Musical form as a process*. Moscow : Muzyka. [in Russian]
2. Bart, R. (1994). *Selected works : Semiotics. Poetics*. Moscow : Progress. [in Russian]
3. Ganslik, E. O. (1895). *On musical and beautiful. Experience of examination of musical aesthetics*. Moscow : P. Yurgenson. [in Russian]
4. Hegel, G. F. (1958). *Lectures on aesthetics*. In : Oeuvre. V. XIV. Moscow : Publishing house of social and economic literature. [in Russian]
5. Lutai, V. S. (1996). *Philosophy of modern education*. Kyiv : Centre «Magistr-S» of the Creative society. [in Ukrainian]
6. Masol, L. (2004). *Conception of general art education*. In : Art and education, 1, 2–5. [in Ukrainian]
7. Markus, S. (1959). *History of musical aesthetics : in 2 vol*. Moscow : Muzgiz. [in Russian]
8. Rappoport, S. (1980). *Nature of art and specificity of music*. In : Aesthetic essays. Selection. Moscow : Muzyka. [in Russian]
9. Rostovs'kyi, O. Y. (2003). *Lectures on History of West European musical pedagogy : teaching guide*. Nizhyn : Publishing house NSPU after M. Gogol'. [in Ukrainian]

Відомості про автора:

Мартинюк Анатолій Кирилович
 Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького,
 вул. Леніна, 20, м. Мелітополь, Запорізька обл., 72312, Україна.

Надійшла до редакції: 28.03.2013 р.

Прийнята до друку: 03.04.2013 р.